

LITURGIJA – SVETI SUSRET

Mladen Parlov

NEDJELJNA EUHARISTIJA – TEOLOŠKI ASPEKTI I CRKVENE SMJERNICE

Bilješke za braću svećenike

UVOD

U procesu sve većeg slabljenja vjere općenito, a posebno vjere u Kristovu trajnu prisutnost u Euharistiji, Crkva je odgovorila s više dokumenata kojima uvijek iznova ukazuje na središnjost te „tajne vjere“. Samo ću podsjetiti kako su, kroz proteklih tridesetak godina, objavljeni sljedeći dokumenti posvećeni Euharistiji: Ivan Pavao II., *Dies Domini*, (apostolsko pismo, iz 1998.); Ivan Pavao II., *Ecclesia de Eucharistia*, (enciklika, iz 2003.); Kongregacija za božanski kult i disciplinu sakramenata, *Redemptionis Sacramentum*, (Uputa o određenoj materiji koju valja opsluživati ili izbjegavati obzirom na Presvetu Euharistiju, iz 2004.); Ivan Pavao II., *Mane nobiscum Domine*, (apostolsko pismo povodom Godine Euharistije, iz 2004.); Kongregacija za božanski kult i disciplinu sakramenata, *Godina Euharistije: savjeti i prijedlozi*; iz 2004.; Biskupa sinoda, *Euharistija: izvor i vrhunac života i poslanja Crkve*, (*Instrumentum laboris*, XI. redovitog općeg zasjedanja, iz 2005.); Benedikt XVI., *Sacramentum caritatis*, (apostolska pobudnica, iz 2007.).

Nema sumnje kako Euharistija, bilo kao liturgijsko slavlje bilo kao jedan od važnijih sadržaja vjeronaučnih kateheza, tvori središnji sadržaj u životu najvećeg broja svećenika pastoralaca. Ipak, dojam je kako se ponekad i u slavlju i u katehezi mogu staviti neki naglasci koji mogu pomalo zamračiti pogled na ono doista središnje i bitno u otajstvu Euharistije. Kao ilustraciju navedenoga navest ću iskustvo s brojnih susreta s krizmanicima. Naime, redovito zamolim župnika da on propita krizmanike o sadržaju koji su obrađivali kroz dvije godine bliže pripreve na sakrament potvrde. Gotovo redovito župnici pitaju o sakramentima, posebno o sakramentima svete potvrde i Euharistije. Kad je riječ o Euharistiji pitaju kad je ustanovljenja, koje je najvažniji dio Euharistije, što je potrebno za valjanost slavlja itd. Iz postavljenih pitanja, a koja odražavaju općenitu svijest nas zapadnjaka, Euharistija je shvaćena kao objekt kojega valja istraživati i

analizirati ili eventualno sredstvo našega spasenja, premda najvažnije ipak samo sredstvo. Ovakvo poimanje Euharistije, a koje se je razvilo od sredine srednjeg vijeka i polemike s pravoslavcima, a potom posebno u polemici s protestantima, dovelo je do postupnog odvajanja Euharistije od vjerskog života, odnosno do nerazumijevanja ili nedovoljno dobrog i dubokog razumijevanja.

U otkrivanju najdubljeg značenja Euharistije možda nam može pomoći otačka teologija i teologija koja se je razvila na kršćanskom Istoku, a na tragu otačke. Otačka tradicija nije promatrala Euharistiju kao jedan od svetih sakramenata, nego je govorila o jedincatom *otajstvu (mysterion)*, tj. jedincatom otajstvu Isusa Krista (na tragu Kol 1,27). Euharistija je sam Krist. Stoga u Euharistiji ne trebamo promatrati primarno sredstvo koje nam udjeljuje milost(i) nego samoga Krista koji nas spašava. Euharistija je prvenstveno nešto što se *vrši*, ona je prije svega praksa, djelovanje čitave Crkve. Ili rečeno rječnikom pravoslavne teologije, ona je ponajprije *liturgija* i to nikada pojedinca nego je djelo zajednice (*synaxis*) u kojem se uvijek iznova rekapitulira čitavo otajstvo Isusa Krista, a njime i spasenje svijeta. U nastavku ću iznijeti neke naglaske otačke i istočne teologije koji nam mogu biti od koristi za dublje razumijevanje Euharistije, a vjerujem kako mogu biti od koristi i današnjim vjernicima koji, živeći u sekulariziranom i desakraliziranom svijetu, sve više gube osjećaj vjere.¹

1. EUHARISTIJA U ODNOSU PREMA SVIJETU

Nedjeljno euharistijsko slavlje, kao *praksa-djelovanje* može se predstaviti i kao djelo Crkve u kojem se na pozitivan način vrjednuje svijet, odnosno cjelokupno stvorenje koje je kao dobro proizišlo iz Božje ruke. Naime, vjernici nam dolaze na nedjeljna misna slavlja donoseći sa sobom svijet vlastitih života, obitelji, radnih mjesta, odnosa itd. U stara su vremena vjernici sa sobom na nedjeljna misna slavlja donosili i plodove zemlje (kruh, vino, ulje itd.) te je upravo to prikazivano tijekom slavlja. Mi, naprotiv, često pozivamo naše vjernike da dolazeći na Euharistiju pokušaju pred vratima crkve zaboraviti na svijet i njegova iskušenja

¹ U nastavku ću se poslužiti mislima iz knjige: Ioannis Zizioulas, *Il creato come Eucaristia. Approccio teologico al problema dell'ecologia*, Edizioni Qiqajon – Comunità di Bose, Magnano, 1994., str. 71-88.

i napasti kako bi se mogli intimno sjediniti s Kristom. A Krist u Euharistiji želi baš obratno; naime da mu vjernici donesu svoj „svijet“, svoje živote, obitelji, radosti i tuge, nade i strepnje, stremjenja i očekivanja. Euharistijski Krist sve to želi primiti iz ruku svojih vjernika, blagosloviti, preobraziti i preobraženo im vratiti. Ono što bismo trebali jest poticati vjernike da vlastite živote, sve što jesu i imaju usmjere prema oltaru, tj. prema Kristu Spasitelju. To, dakako, ne znači zatvarati oči pred grijehom i zlom koji postoje u svijetu. Pa to ne ignorira ni liturgija, kako naša zapadna tako ni istočna. Zapravo je cijela Euharistija prožeta podsjećanjem na grijeh i njegove posljedice: od početnog priznanja grijeha, preko *Kyrie eleison*² i Slave u kojoj slavimo Jaganjca koji oduzima grijeh svijeta, pa do završnog: Jaganjče Božji, koji oduzimaš grijeh svijeta...

Svijet koji po nama i našim vjernicima pristupa Euharistiji je konkretan svijet; svijet grijehom nagrđen, iskvaren, ali je istodobno svijet koji je proizišao iz Božje ruke i kojega je Krist otkupio. Kroz Euharistiju taj nagrđeni svijet je iznova potvrđen; ili bolje reći svijet dolazi na Euharistiju kako ne bi ostao onakav kakav jest, nego da bi primio „lijek ozdravljenja i besmrtnosti“. Prihvatajući svijet u liturgiji i na svetom mjestu, iznova se otkriva pozitivna vrijednost svijeta te ga se dovodi pred njegova Stvoritelja kao čisto stvorenje. Drugim riječima, Euharistija nam pomaže uvijek iznova otkrivati svijet kao Božji svijet, usprkos grijesima i pokvarenosti koji su u svijetu. U Euharistiji, kroz pretvorbu kruha i vina, događa se preobrazba koja ne poništava svijet i njegove negativnosti, nego ga obnavlja i preobražava, baš kao što je u Kristu bio prisutan stari Adam koji nije bio poništen ni promijenjen, nego preobražen.

Ovakva vizija Euharistije pomaže nadići određenu dualnost koja je veoma prisutna u zapadnoj teološkoj misli, a koja je teško shvatljiva suvremenom čovjeku; naime dualnost između naravi i nadnaravi koja gotovo prisiljava suvremenog čovjeka da se u ime naravi odreće nadnaravi, za koju pravo i ne zna što je ni čemu služi. Ili se, kod određenog broja duhovnijih i izgrađenijih vjernika, javlja određena šizofrenija, jer ne znaju što bi: služili obitelji (naravi) ili se posvetili Bogu (nadaravi).

² Komparativna liturgija pokazuje da *Kyrie eleison* nije bio dio pokajničkog čina. Naime, u zazivima nema podsjećanja na grijeh, premda na njih ukazuje hrvatski prijevod – *smiluj nam se!*

U euharistijskoj viziji svijeta ne postoji naravno i nadnaravno; postoji narav i stvorenje kao jedincata stvarnost koja proizlazi iz Božje ruke i koja se iznova prinosi Bogu. U Euharistiji se događa potpuni susret nebeske i zemaljske stvarnosti, susret u kojem se sam Bog „snižava“ te u biti ne želi da ga se percipira kao „iznad“ naravi. U osobi Sina, Onog koji je s desne Ocu, Bog je istodobno Emanuel, s-nama-Bog. Na to jedinstvo svijeta naravi i nadnaravi podsjeća završni dio svakog misnog predslavlja u kojem se okupljena zajednica poziva za svoj glas združi „s anđelima i arkandelima, s prijestoljima i gospodstvima i sa svom nebeskom vojskom“. Na taj način Euharistija pomaže premostiti ponor koji u svijesti suvremenog čovjeka dijeli Boga od ovoga svijeta. A živeći u svijetu lako dođe do odluke da odbaci Boga koji je u nadsvijetu kojega ne shvaća.

Euharistija vizija svijeta pomaže nam nadići joj jednu dilemu, štoviše konflikt koji postoji u svijesti suvremenog čovjeka, a to je suprotstavljanje vremena i vječnosti. Vrijeme i povijest se uglavnom doživljavaju kao predsoblje vječnosti. Valja nam se ovdje za kratko vrijeme mučiti, a „gore“ ćemo uživati svu vječnost. U Euharistiji kao i u svakom drugom liturgijskom činu vrijeme i vječnost se susreću; vječnost prestaje biti nešto prije ili poslije vremena; u prožimanju prošlog, sadašnjeg i budućeg (usp. primjerice euharistijsku molitvu sv. Tome Akvinskoga: „O, sveta gozbo na kojoj se Krist blaguje...“) vječnost zapravo postaje dimenzija u kojoj vrijeme pronalazi svoje potpuno prihvaćanje i posvećenje, ukoliko nije samo *kronos* - protočnost nego i *kairos* - milosno vrijeme, odnosno ostvarenje vječnog Božjeg plana za naše spasenje u vremenu.

2. EUHARISTIJA I ČOVJEKOVA CJELOVITOST

Otački pogled na Euharistiju pomaže nam na nov i iznenađujuće svjež način doživjeti čovjeka koji je rastrgan i razlomljen. Suvremeni vjernik, koji želi živjeti vlastitu vjeru, proživljava muku izbora između duše i tijela, između materije i duha. Sve je dodatno otežano zbog sve veće materijalizacije i sve manjeg razumijevanja duhovnog. Ispravno shvaćena i slavljena Euharistija okrenuta je ne samo ljudskim duhovnim nego i tjelesnim potrebama. Materija je toliko nazočna u vjerskim slavljinama, posebno u Euharistiji, tako da se materija (kruh i vino) poistovjećuju sa samim Gospodinom. Nešto slično nalazimo i kod čašćenja sveta-

ca; svetačke relikvije uprisutnjuju samoga sveca i njegov zagovor te privlače vjernike da im dolaze i da im se obraćaju za zagovor. U zapadnoj tradiciji učimo, često i pozivamo vjernike da se „saberu“, često da i oči zatvore kako bi se na duhovan način susreli s Gospodinom, što na kraju vodi do isključivo psihološkog doživljaja i odnosa. Naprotiv, istočna liturgija poziva čitavog čovjeka, u tijelu i duši, na susret s Gospodinom te mu nudi spasenje i tijela i duše u tom susretu.³

Euharistija se predstavlja i kao lijek protiv jedne teške bolesti od koje boluje suvremeno zapadno društvo, a to je „bolest individualizma“, kako je naziva Pascal Bruckner, suvremeni francuski mislilac. Naime, Euharistija nikada nije jednostavan susret pojedinca s njegovim Bogom; u svojoj najdubljoj biti ona je crkveni i društveni događaj te ni u jednom drugom crkvenom događaju ili slavlju kršćani nisu toliko povezani i sjedinjeni da doista tvore Crkvu – *Eccklesiu*, kao u Euharistiji. Od početka slavlja, tj. od znaka križa, preko *Confitemur*, pa do *Ite Missa est*, sve je u Euharistiji u znaku zajedništva, u znaku „mi“; pojedinac je sjedinjen s drugima u Crkvu, u Božju obitelj, kojoj Otac nebeski iskazuje svoje milosrđe. Dakako, i pojedincima, ali u zajedništvu te obitelji. Euharistija dovodi u zajedništvo s Kristom, a po Kristu, s Kristom i u Kristu i s Ocem nebeskim i Duhom Svetim. No, ona je istodobno i mjesto susreta i zajedništva braće i sestara u Kristu, tj. mjesto zajedništva jedinstva Kristova Tijela. U Euharistiji vjernik prestaje biti pojedinac-individua, a postaje osoba; a osoba je netko tko ima cilj u sebi samome, jer je slika i prilika Božja te jer samo u zajedništvu s Bogom i drugima, braćom i sestrama, pronalazi najdublje razloge svoje opstojnosti. Euharistija pretpostavlja i razvija antropologiju u kojoj se čovjeka može shvatiti samo kao „novo stvorenje u Kristu“. Zato liturgija nije svediva na teologiju, na teološke definicije i dogmatske formulacije; ona objavljuje i otkriva; slaveći ona odgovara na pitanje: „Tko je čovjek?“, upućujući na Krista kao na najsavršenijeg i najostvarenijeg čovjeka, kao na istinski pobožanstvenog čovjeka, upravo Bogočovjeka. Sve se to događa u ispravno slavljenom i shvaćenom Euharistiji. A potom dolazi: *Ite, Missa est!* Dolazi poslanje svih vjernika koji su slaveći Euharistiju pozvani

³ Papa Benedikt XVI. ističe kako „velika tradicija Crkve uči nas da je, za plodnosno sudjelovanje, nužno nastojati osobno odgovoriti otajstvu koje se slavi, po predanju vlastitog života Bogu, u jedinstvu s Kristovom žrtvom za spasenje čitavoga svijeta“. *Sacramentum caritatis*, 64.

postati euharistija za braću i sestre koji se zajedno s njima nalaze na istom putu prema Očevu domu.

3. EUHARISTIJA I POSLANJE

Redovito tumačimo vjernicima kako će u svetoj pričesti dobiti snagu za svoje ispravno kršćansko moralno življenje, a pod „moralnim življenjem“ uglavnom mislimo na poštivanje zapovijedi i pravila, Božjih, crkvenih i ljudskih. Na taj se način kršćanski moral predstavlja kao opsluživanje pravila, što lako dovodi do kazuistike, do farizeizma i legalizma, a što je još gore do zaborava onog najvažnijeg, a to novi život u Kristu. Posljedica je, dakako, autonomija morala u odnosu na teologiju i Objavu. Naprotiv, ako moral promatramo u svjetlu Euharistije, ispravno shvaćene i slavljene, tada moral ne proizlazi iz juridičkog odnosa s Bogom, nego iz preobrazbe i obnove stvorenja i čovjeka u Kristu. Moral postaje nasljedovanje Isusa Krista, a ono je omogućeno sakramentalnom preobrazbom koju omogućuje Euharistija. Susrećući Krista u Euharistiji primamo njegovu svetost, odnosno s Euharistije odlazimo posvećeni. Sveta Crkva ne nudi svijetu moralna pravila, nego posvećene osobe, koje postaju kvasac preobrazbe svijeta u kojemu žive. I to ne preko moralnih pravila, nego preko posvećujuće prisutnosti koja postaje svjedočanstvo života u slobodi djece Božje, a time i izazov za druge.

Suvremeni čovjek s prijezirom odbacuje moralna pravila koja je kršćanstvo stoljećima propovijedalo i nametalo; danas se doživljavaju ne samo kao zastarjela nego i kao nešto što onemogućuje ostvarenje čovjeka i njegovih potencijala. I što se više trudimo uvjeriti svijet kako će bez tih pravila propasti to više svijet odbijamo od kršćanstva i Krista. Stoga se najprije mi sami moramo podsjetiti kako kršćanstvo nije prvenstveno poruka, riječ, moral, pravilo, nego osoba, živa prisutnost koja se na najizvrsniji način uprisutnjuje u Euharistiji koja je okupljanje (*synaxis*) i zajedništvo (*koinonia-communio*). Naš je problem što smo odvojili ambon od oltara, misleći kako je dovoljno govoriti, propovijedati, tumačiti, kako bi se svijet promijenio. Kao rezultat i dalje u našim crkvama imamo okupljanje pojedinaca koji i poslije Euharistije ostaju onakvi kakvi su došli. A i mi, svećenici, sami smo takvi. Moramo i sebe i njih uvijek iznova podsjećati kako se kršćanki moral rađa iz susreta s Kristom, kako i nije drugo doli prisutnost Duha životvornog u nama.

4. EUHARISTIJA – PRVINA KONAČNOG

Možemo se potruditi slaviti Euharistiju kao devet korova andeoskih, ali to ne će riješiti sve društvene ili moralne probleme suvremenog društva. Ne smijemo zaboraviti kako Euharistija u svojoj naravi uključuje i eshatološku dimenziju koja, koliko god prodirala u povijest, nikada je ne će potpuno preobraziti. Prodiranje eshatološkog u povijest nije plod povijesnog razvoja koje bi se moglo racionalno analizirati i u toj analizi izvući neke zaključke koji bi bili od pomoći u rješavanju naših zemaljskih problema. Prisutnost onog konačnog u Euharistiji plod je zahvata Duha Svetoga koji svojom *epiklezom* sadašnji svijet preobražava u novo stvorenje u Kristu. Taj silazak neba na zemlju (*epikleza*), omogućuje i uzlazak zemlje na nebo (*anafora*), tj. ispunja zemlju milošću i radošću, svjetlošću i mirom; misno slavlje, tj. crkva kao prostor i okupljena zajednica na kratko postaje raj, nebo na zemlji i zemlja na nebu.⁴ No, iza crkvenih vrata čeka nas borba, do kraja. Zato će predokus konačnog, predokus raja, kojega nudi Euharistija, uvijek biti pomiješan s okusom gorčine koja je svojstvena zlu koje je još uvijek u svijetu. U životnoj borbi upravo nam Euharistija poručuje kako je Krist pobijedio, a to je pobjeda po križu, po *kenozi*, pobjeda po radikalnom odricanju. Euharistija nam poručuje kako ne treba sanjati ni očekivati moralno usavršavanje svijeta, nego nasljedujući Krista svakodnevno stupati na put križa, put *kenoze*, kao jedini put na kojem je moguće u svijetu živjeti pobjedu uskrsnuća.

ZAKLJUČNE SMJERNICE

Budući da apostolska pobudnica pape Benedikta XVI., *Sacramentum caritatis*, sažima u sebi sve prethodne dokumente o Euharistiji pokušat ćemo iz nje izvući neke sugestije i smjernice za plodonosno slavljenje „tajne vjere“. Inače, pobudnica je sastav-

⁴ Papa Benedikt XVI. piše da je čovjek „stvoren za istinsku sreću i vječno blaženstvo koje samo Božja ljubav može dati. No naša ranjena sloboda bi se izgubila kad ne bi bilo moguće već sada iskusiti nešto od budućeg ostvarenja. Uostalom, svaki čovjek, kako bi hodio u ispravnom smjeru, potreban je orijentira prema konačnom cilju. Taj konačni cilj u stvari je sam Krist, pobjednik nad grijehom i smrću, koji se nama na osobit način uprisutnjuje u euharistijskom slavlju. Na taj način, prema smo još uvijek 'stranci i hodočasnici' (1Pt 2,11) u ovome svijetu, u vjeri već sudjelujemo u punini uskrslog života. Euharistijska gozba, objavljujući svoju snažnu eshatološku dimenziju, pomaže našoj slobodi u hodu“. *Sacramentum caritatis*, 30.

ljena od tri dijela: 1. Euharistija, otajstvo koje valja vjerovati; 2. Euharistija, otajstvo koje valja slaviti; 3. Euharistija, otajstvo koje valja živjeti, uz dakako Uvod i Zaključak. U prvom dijelu se sažima stoljetni nauk Katoličke Crkve o Euharistiji, posebno se slijedi ono što je o Euharistiji napisao sv. Ivan Pavao II. u enciklici *Ecclesia de Eucharistia*. Nama su, za cilj našega izlaganja, zanimljiviji drugo i treće poglavlje. Evo nekih sugestija iz drugog i trećeg poglavlja pobudnice *Sacramentum caritatis*:

- buditi i razvijati smisao za nedjelju kao Dan Gospodnji, što bi trebalo dovesti do veće nutarnje slobode (usp. SCa 73);
- paziti na ljepotu liturgije koja je konstitutivni dio liturgijskog slavlja, jer u Isusu Kristu odsijeva ljepota i sjaj; ljepota je najviši izričaj slave Božje te postaje određeno sučeljenje neba sa zemljom; ljepota stoga nije ukrasni element euharistijskog slavlja, nego joj je konstitutivni element, ukoliko je atribut samoga Boga i njegove objave (SCa 35). Konkretno to znači u euharistijskom slavlju paziti na skladnost i ljepotu misnog slavlja, što među inim konkretno uključuje ukusno okićenu crkvu; čisto ruho i posuđe itd.;
- *ars celebrandi*, tj. umijeće ispravnog slavljenja Euharistije treba omogućiti potpuno, aktivno i plodonosno sudjelovanje svih vjernika; to dakako uključuje vjerno opsluživanje svih liturgijskih normi (crveno vrši, crno čitaj), što uključuje i crkveno pjevanje (usp. SCa 38-42); konkretno to znači da nije dopušteno mijenjati nepromjenjive dijelove mise (*Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei*) zamjenskim pjesmama; to vrijeđi i za psalme;
- razvijati smisao za jedinstvo misnog slavlja; stol Riječi po svojoj naravi vodi k stolu Kruha (usp. SCa 44);
- poslije sv. pričesti dopustiti vrijeme zahvaljivanja, u molitvi i šutnji (usp. SCa 50);
- pojasniti puku kako završni otpust istodobno uključuje i poslanje (usp. SCa 51);
- preko mistagoških kateheza, na tragu sv. Ćirila i Ambrozija, uvoditi vjernike u smisao liturgijskih znakova te im pojasniti značenje tih znakova za njihov život (usp. SCa 64);
- poticati vjernike na euharistijsku pobožnost; ako je moguće uvesti i trajno klanjanje u crkvi (usp. SCa 67);
- izgrađivati kod vjernika „euharistijsku“ osobnost, što uključuje odgoj za zajedništvo; upravo župna zajednica može omogućiti vjerniku da doživi vlastitu pripadnost Tijelu Kristovu (usp. SCa 76);

- euharistijski oblik kršćanske egzistencije na osobit se način očituje u svećeničkom životu; svećenička je duhovnost po svojoj naravi euharistijska; svećenik je istinski tragalac za Bogom, a istodobno ostaje blizak braći i sestrama kojima je poslan; ako je svaki vjernik pozvan slaveći Euharistiju postati euharistija za braću i sestre, to osobito vrijedi za svećenika, budući da je sveti red po svojoj najdubljoj biti usmjeren prema Euharistiji; zbog Euharistije je i ustanovljen (usp. SCa 80).